

IN FRAUDEM LEGIS DOMESTICAE AGERE

I. — У нашем међународном приватном праву, као и у међународном приватном праву готово свих европских земаља (1), постоји посебна установа под називом изигравања закона или *in fraudem legis domesticae agere*. Ова установа, краће названа *fraus legis*, доводи у предвиђеним случајевима до одбијања примене материјалног права на које упућују колизионе норме при заснивању правних односа са елементом иностраности или до непризнавања деловања правних послова са елементом иностраности, иако су настали у складу са колизионим системом домаће државе. *Fraus legis* или изигравање закона, као установа међународног приватног права, постоји по владајућем мишљењу у сваком случају када странке свесно и намерно у правни однос уносе, мењају или бришу елемент иностраности, како би избегле примену права домаће државе, и како би, искоришћујући колизионни систем, свој однос подвргле регулисању материјалног права оне земље које је за странке субјективно најповољније. Према томе, изигравање закона о међународном приватном праву може да постоји: 1) када странке уношењем елемента иностраности у правни однос избегну примену домаћег материјалног права, јер је за њих повољнија примена колизионог система и материјалних норми на које колизионни систем упућује; 2) када странке у одређеном односу мењају елемент иностраности, како би избегле примену домаћег материјалног права, јер је за њих повољнија примена материјалног права на које упућује измењене колизиона норма и 3) када странке искључе елемент иностраности, како би избегле примену домаћег права, јер је за њих повољније регулисање датог односа по материјалном праву које се јавља као меродавно по искључењу елемента иностраности.

Установа изигравања закона у нашем међународном приватном праву није посебно регулисана. Она важи као последица примене принципа да нико не сме злоупотребљавати правне могућности које појединац има у оквиру датог поретка, односно да нико не сме злоупотребљавати сам правни поредак, како би дошао до циљева супротних правилној примени правних норми.

Са тога гледишта установа изигравања закона има извесне додирне тачке са установом изигравања или злоупотребе права (*abusus iuris*). Под злоупотребом права, још од римских времена, подразумева се злобно или пакосно коришћење властитим правом, а то значи такво коришћење властитим правом, при чему се као циљ деловања правног овлашћеника не јавља жеља да се оствари садржина права већ намера да се оштети друго лице. Правне радње, настале као последица пакосног или злобног деловања правних овлашћеника, не производе редовне последице и могу се сматрати као повод за накнаду учињене штете.

Сличност између установе изигравања закона и установе изигравања или злоупотреба права, према томе, састоји се управо у чињеници што је и у једном и у другом случају реч о таквом деловању које при-

(1) Између европских земаља *fraus legis* као посебна установа не постоји у енглеском праву. О односу осталих држава према тој установи в. Ајзнер: Међународно приватно право, I, Загреб, 1953, с. 89 сл.

видно улази у правне оквире али по својој садржини негира основне принципе добре вере и поштења, који су у сваком правном поретку иманентни.

Разлика између ових установа је битна. Установа злоупотреба права постоји у случајевима, када се већ створено право и већ настала правна ситуација употребљава за циљеве који су противни постојећем поретку. Установа изигравање закона постоји у случајевима када се при стварању правних ситуација комбинују чињенична стања на тај начин да се избегне редовна примена правних прописа, односно када се комбинацијама са елементом иностраности избегне примена права домаће државе. Једна од ових установа регулише нормалну примену већ стечених права, а друга регулише питања нормалне примене правних прописа при заснивању правних односа.

Сем наведене сличности и наведене разлике, између *fraus legis* и *abusis iuris* постоје и неке друге додирне тачке. И једна и друга од ових установа делују као суплементарна установа у случајевима када поједине радње нису забрањене посебним прописима. Ако се нека радња јавља као супротна постојећим конкретним прописима, у том случају неће постојати ни установа *fraus legis* ни установа *abusis iuris*. Постојаће посебни деликти регулисани по правилима створеним за деликт у питању. Ово није увек јасно. Постоје бројни теоретичари, а међу њима и поједини наши правници, који сматрају да посебно регулисање и посебна забрана одређених радњи не смета да се и посебно забрањене радње уврсте у садржину злоупотребе права или изигравања закона. Тако, уколико се тиче изигравања закона, професори Благојевић и Ајзнер у излагању установе *fraus legis* у југословенском праву, као пример за ову установу наводе прописе Закона о браку који забрањују брак Југословенских држављана, домицилираних у Југославији, по формама које важе у иностранству (2). Овај став логички је тачан. Свако кршење правних норми, уколико је реч о већ заснованим односима, представља злоупотребу права, а свако кршење правних норми при заснивању правних односа представља изигравање закона. Ипак, оваква генерализација наведених установа формалноправно није на месту. И једна и друга од наведених установа имају суплементарни карактер и могу бити употребљене само за случајеве када одређене противправне активности нису регулисане посебним прописима. Са тога гледишта потпуно је на месту мишљење проф. Јездичића да се наведена одредба нашег Закона о браку не може сматрати као одредба којом је у нашем праву регулисано питање изигравања закона (3). Југословенски држављани, домицилирани у Југославији, уколико поступе противно наведеној норми, не огрешују се о установу изигравања закона већ крше посебну норму, санкционирану као *lex perfecta*.

Следећа додирна тачка која спаја установу *abusus iuris* и *fraus legis* је субјективне природе. За *abusus iuris* то је потпуно јасно. Не може бити изигравања права, односно злоупотребе конкретне правне ситуације, уколико не постоји намера или изричита воља странке да своје право упо-

(2) Благојевић: Међународно приватно право, Београд, 1950, с. 166; Ајзнер: н. д., с. 92.

(3) Јездичић: Међународно приватно право, I, Београд, 1952, с. 160.

треби само за то да нанесе штету другоме. Уколико оваква интенција не постоји, реч је о редовном коришћењу властитим правом и примењује се принцип: *neminem laedit qui suo iure utitur*. При *fraus legis* ово питање није потпуно јасно. Постоје гледишта да *fraus legis* може постојати и у случајевима када се, независно од воље странака, може констатовати да је у одређени однос унесен елеменат иностраности и да је тако дошло до примене колизионог система уместо материјалног права домаће државе. У том смислу требало би тумачити и мишљење проф. Благојевића:

„а) Изигравање треба да буде чињено у циљу отклањања примене домаћег (и то само домаћег) материјалног права, и при томе је без значаја какве је природе — *ius cogens* или *ius dispositivum* — сама норма чија се примена хоће да изигра. б) Изигравање постоји увек онда када је вештачко уношење, одн. монтирање (мењање, посебно проширење) елемента иностраности извршено у циљу да се отклони примена домаћег материјалног права, и при томе је без значаја степен свести који је постојао на страни лица у питању када су покушала изигравање домаћих закона (то значи није потребно да постоји умишљај за изигравање закона у међународном приватном праву). Битан услов за постојање ове установе је да је, у следству оваких радњи заинтересованих лица, дошло до ненормалне, нередовне примене страног права, а све то само да би се избегла примена домаћег материјалног права (објективан критеријум за оцену постојања или непостојања изигравања закона). в) Изигравање закона треба да је предузето путем иначе редовно допуштених средстава, тј. на начин који иначе, да нема намере за изигравањем, претставља допуштену правну радњу. Иначе, тј. ако се изигравање врши путем недопуштених радњи (на пр. наш држављанин продаје у иностранству кућу која му је конфискована), не постоји изигравање закона већ директна повреда домаћег закона, повреда која има бити као таква и оцењена и регулисана са становишта домаћег материјалног права”. (4).

Занимљиво је да је чак и код бранилаца објективне теорије о *fraus legis*, међу које свакако улази проф. Благојевић, идеја о потреби постојања интенционалног елемента у интензитету умишљаја или намере, ако се уопште жели дискутовати о постојању изигравања, толико укорењена да се и неприметно провлачи кроз текстове и начин мишљења. У конкретном случају у условима за постојање *fraus legis*, како их је навео проф. Благојевић, то се опажа у услову наведеном под в). Субјективна теорија, која захтева као интенционални елеменат при *fraus legis* постојање умишљаја или намере изигравања домаћег права, данас је још увек владајућа. Порекло те теорије налази се у римском праву, где су услови за постојање изигравања до детаља обрађени при деликту *fraus creditorum*. Субјективна теорија попуније обухвата и целовитије објашњава установу изигравања закона. Уистину, ако се изигравање закона схвати као свесно комбиновање са елементом иностраности са циљем да се избегне примена домаћег материјалног права, такво комбиновање је немогуће без постојања намере или бар умишљаја. То не значи да при установи изигравања закона и одређени објективни критеријуми не играју ванредни утицај. Објективни критеријум за постојање *fraus legis* треба пронаћи на другом месту и поставити га на другачији начин.

(4) Благојевић: н. д., с. 164—165.

II. — Садржина установе изигравања закона своди се на комбиновање са елементом иностраности у грађанскоправном односу које доводи до наведене примене права домаће државе.

Као домаћа држава у наведеном смислу може да се сматра не само држава националности или домицила одређених лица већ свака држава која претендује да њено право буде употребљено за регулисање грађанскоправног односа у питању.

Ако се као домаћа држава у наведеном смислу има сматрати свака држава која може да претендује да њено право буде примењено за регулисање грађанскоправног односа са елементом иностраности, одмах треба решавати два основна питања: а) колики је домашај или терен примене установе изигравања закона и б) да ли се проблем изигравања закона уопште може појавити у случајевима, када се уместо примене права одређене државе, која претендује да однос у питању регулише путем својих правила, прибегне комбиновању са елементом иностраности, како би се дати однос регулисао по правилима оне земље са којом су субјекти правног односа, објекти правног односа и права и обавезе које из датог односа проистичу интензивније повезани од веза које постоје са правним поретком државе која претендује да правни однос правно регулише.

а) Прво питање решава се, углавном, на два начина. По правилу се сматра да *fraus legis* делује искључиво на терену оне земље, чији је материјалноправни поредак изигран. За остале земље такав правни однос сматра се за правилан (5). Ово гледиште могло би се усвојити и као гледиште југословенског права.

У теорији постоји и друго схватање. Сматра се да би изигравање закона, из разлога куртоазije требало да услови непризнавање насталих ситуација и код земаља које нису посебно заинтересоване. Ово гледиште нема практичне примене.

Поред наведена два основна гледишта о питању колики је домашај примене установе изигравања закона, у новије време се јавило врло занимљиво мишљење по коме је судија домаће државе позван да цени да ли у одређеном односу који треба да регулише по прописима иностраног права не постоји флагрантно изигравање закона, па ако се увери да такво изигравање постоји, однос треба да цени не по правилима на које указује колизиона норма, која садржи елемент изигравања, већ по правилима на која указује колизиона норма без тога елемента. Сматра се да је судија на ово обавезан због поштовања властитих колизионих норми. Када би поступио на другачији начин, изиграо би свој властити правни поредак, изигравајући прави смисао колизионог система (6). Ова мисао врло је занимљива. Када би се консеквентно спровела, довела би до знатног ограничавања изигравања закона не само домаће државе већ изигравања закона уопште.

б) У теорији међународног приватног права досада није постављен проблем да ли изигравања закона може бити у случајевима када се комбиновањем са елементом иностраности постиже регулисање одређеног

(5) Ајзнер: н. д., с. 102—103; Благојевић: н. д., с. 165.

(6) Кутиков: Међународно частно право на НР Булгарија, Софија, 1958, с. 205.

односа путем правног поретка који је интензивније повезан са правним односом од правног поретка који се у датом случају појављује као поредак домаће државе.

Проблем се појавио на IX заседању Хашких конференција за међународно приватно право, у дискусијама комисије за израду конвенције о надлежним органима и меродавном праву за предузимање заштите над малолетницима.

У претпројекту конвенције, израђеном од специјалне комисије, било је предвиђено: Никаква промена уобичајене резиденције малолетника, извршена са намером да се избегну надлежни органи, не проузрокује промену надлежности предвиђену у овој конвенцији.

Ова одредба садржала је у себи генералну клаузулу о изигравању закона. С обзиром што је претпројекат конвенције био израђен на бази приоритета надлежности органа уобичајене резиденције, овај члан имао је за циљ да као фразулозну радњу сматра сваку радњу усмерену на промену уобичајене резиденције због мењања надлежности органа дотадашње резиденције и, према томе, због другачијег регулисања мера заштите над малолетником.

У дискусијама комисије за израду наведене конвенције у радном документу бр. 1 учињен је покушај да се ова формулација престилизује и да гласи: Никаква промена уобичајене резиденције малолетника, извршена са намером да се избегну надлежни органи, не проузрокује промену надлежности предвиђену у овој конвенцији. Изузети су случајеви премештаја резиденције малолетника у земљу чији је држављанин (7).

Овом изменом у тексту конвенције било је стварно постављено питање да ли *fraus legis* може да постоји и у случајевима када постоји намера да се изигра закон земље, која је са правним односом везана везама слабијег интензитета, како би правни однос могао бити регулисан по материјалном праву оне земље, која је са правним односом далеко интензивније повезана.

У дискусијама које су се развиле поводом овог југословенског амандмана, на конференцији није могао бити заузет јединствен став. Резултат дискусија био је да се цели наведени члан избрише и да се постављено питање остави регулисању правила међународног приватног права сваке земље чланице Хашких конференција.

Постављено питање, нема сумње, заслужује посебну пажњу. Принцип међународног приватног права требало би да буде да сваки правни однос треба регулисати по прописима онога права које је за регулисање тога односа најприкладније. Нема сумње да се као најприкладније право за регулисање одређених односа личне природе јавља право оне земље у којој одређено лице има и држављанство и домицил. Да ли у случају намерне промене домицила, при чему се домицил у иностраној држави мења са домицилом у земљи држављанства, може доћи до изигравања закона? Логика ствари говори противно. *Fraus legis* неће моћи да постоји ни у случајевима када се избегава примена права земље боравишта са циљем

(7) Conférence de la Haye de droit international privé, Neuvième session, Commission III, Doc. Trav. No 1, Proposition de M. Puhon, art. 6.

да би могло бити примењено право земље домицила и слично. Другим речима, установа изигравања закона неће постојати ни у једном случају када се комбиновање са елементом иностраности врши са циљем да одређени однос буде регулисан по материјалном праву оне земље са чијим правом је интензивније повезан од веза које постоје са правним поретком земље која се у конкретном случају јавља као домаћа земља.

Примена овога принципа довела би до даљег рашчишћавања и до даљег сужавања примене установе *fraus legis*.

III. — У међународном приватном праву сматра се да постоји *fraus legis* у случајевима када се комбиновањем са елементом иностраности избегава примена материјалног поретка домаће државе и постиже повољније регулисање путем материјалног поретка на које указује колизиони систем. Ово гледиште само је делимично тачно.

Установа *fraus legis* постоји и као установа интерног грађанског права. У интерном грађанском праву, слично као и у међународном приватном праву, ова установа је нужна. Разлози који говоре за постојање *fraus legis* у међународним односима делују и у интерним односима. Правно је недопуштено изигравати правни поредак и намерно тако комбиновати правно релевантне чињенице да се постигну резултати који нормално нису предвиђени као циљеви законодавца при регулисању одређене материје. Ако се установа *fraus legis* посматра искључиво са гледишта ове апстракције, она је у интерном праву потпуно јасна: у интерном праву ова установа постоји сваки пут када се свесним комбиновањем чињеничног стања долази до таквих правних ситуација које законодавац није предвидео као редовне ситуације или чак и до таквих ситуација које би законодавац забранио да их је предвидео.

Друго је питање када ће се у интерном праву сматрати да уистину има да се примени установа *fraus legis*. Да се рељефније одговори на ово питање, треба водити рачуна о једноставним и сложеним државама, о државама са централизованим и државама са децентрализованим законодавством. У земљама са централизованим законодавством грађани имају право да при ступању у односе пермисивне природе (под односима пермисивне природе подразумевају се сви односи у које странке ступају после слободног одлучивања, независно да ли је реч о односима регулисаним по *ius cogens* или по *ius dispositivum*) слободно одлучују о два питања: а/о питању да ли ће одређени однос уопште засновати и б/о питању, ако је реч о диспозитивним односима, да ли ће мењати *naturalia negotii* и додавати *accidentalia*. У осталоме странке су везане прописима правног поретка. У децентрализованом законодавству странке су далеко слободније. Оне имају право да при ступању у одређени однос слободно одлучују о три питања: а) о питању да ли ће уодређени однос уопште да ступе; б) о питању по ком од интерних правних поредака или по ком од интерних правних прописа желе да њихов однос буде регулисан и в) о питању конкретне садржине правног односа путем примене начела аутономије воље. Слободе дате странкама искључују постојање *fraus legis* када их странке употребљавају. Уопште, као правни принцип требало би сматрати да свака странка има право међу различитим интерним прав-

ним порецима и различитим интерним правним прописима изабрати онај поредак и онај пропис који је у датом часу за странку најповољнији. Ако се овај став не прихвати, требало би од странака захтевати да при ступању у правне односе свесно бирају тежи поредак и оштрије прописе. То свакако не би било оправдано.

Претходном мишљењу може се приговорити да је супротно самој установи *fraus legis*, да је негира. С друге стране, нема правника који не осећа да је та установа у сваком правном поретку нужна. Овде би можда требало употребити мисао проф. Лусуарна (Loussouarn): Правна пракса сузбија изигравање закона, иако га никад није дефинисала (8).

Правилно дефинисање установе *fraus legis* не може бити оно које негира право слободе избора између различитих интерних поредака у сложеним и децентрализованим државама и између различитих прописа у централизованим државама. Зато не може бити правилна она дефиниција установе изигравања закона у интерном праву која каже да изигравање закона постоји када странке свесно подешавају чињенично стање да избегну тежи правни поредак и оштрије правне прописе, како би свој однос регулисале по оном правном поретку и по оним прописима који су за њих у датом часу најповољнији.

Ако се наведени принципи усвоје као полазни принципи за решавање постојања установе *fraus legis* у интерном праву, требало би да буду аналогно примењени и за конструисање установе *fraus legis* у међународном приватном праву. Познато је да интерни правни поредак одређене земље и колизиони систем те исте земље представљају јединствени комплексни систем права, срачунат да служи за регулисање свих грађанско-правних односа: грађанскоправних односа без елемента иностраности и грађанскоправних односа са елементом иностраности. То значи да грађани сваке државе при ступању у грађанскоправне односе, с обзиром на карактер самога односа, имају на избор две алтернативе: или регулисање путем интерног права или регулисање путем колизионог система. Избор између ове две алтернативе постоји нарочито у случајевима кад је реч о таквим односима чији резултати могу бити постигнути или са уношењем елемента иностраности или без уношења тога елемента. У овом случају поставља се питање да ли у избору између наведених алтернатива странке имају право да слободно бирају колизиони систем за регулисање датог односа, ако је тај систем за њих повољнији од система интерног материјалног права и да ли странке у таквом случају, када уместо тежих прописа материјалног интерног права изаберу колизиони систем, одговарају за *fraus legis*. По класичној дефиницији изигравања закона у међународном приватном праву требало би сматрати да у таквом случају *fraus legis* уистину постоји. Овај став не би требало прихватити. У оквиру одређеног правног поретка странке у мешовитим случајевима имају право да бирају или материјални поредак или колизиони систем и да се одлуче за онај од њих који је повољнији, јер је и у једном и у другом случају реч о избору између правних поредака једне те исте државе.

(8) Leberours—Pigeonnière: Droit international privé, VII ed. par Yvon Loussouarn, Paris, 1959, p. 445.

Ако се наведено гледиште прихвати као тачно, да ли уопште има места установи *fraus legis* у међународном приватном праву?

И у интерном и у међународном приватном праву, за установу изигравања закона има места и оправдања, ако се појам те установе одреди на реалнији и прецизнији начин. Установа *fraus legis* не може се одредити као установа која постоји сваки пут када странке бирају оне поретке и оне прописе који су за њих најповољнији.

При одређивању реалне садржине установе *fraus legis* треба поћи од објективисаних критеријума. Цео комплекс правних питања у вези са установом *fraus legis* треба ценити са гледишта постигнутих резултата. Ако странке бирају правни поредак који је за њих лакши и ако из заснованог правног односа проистекну само редовне у закону предвиђене и од закона одобрене последице, странке не могу одговорати за *fraus legis*, јер су искористиле једно од права или једну од могућности, које им правни поредак признаје. Ако странке при избору лакшег поретка, поред редовног циља, имају намеру да постигну и неки посредни или акцесорни циљ, чије остварење доводи до оштећења трећих лица или заједнице, треба сматрати да странке нису савесно деловале. У таквим случајевима постоји *fraus legis*, јер се може доказати да су странке користиле правне прописе са намером да их извитопере.

Ако се установа изигравања закона схвати на напред наведени начин, као тежиште ове установе не јавља се више питање да ли су странке бирале лакши поредак. Установа изигравања закона може постојати и у случају када странке свесно бирају тежи поредак и оштрије прописе. За установу изигравања закона најбитније је што услед учињеног избора долази до допуштених примарних и забрањених акцесорних или секундарних последица.

Установа изигравања закона, одређена као свесно или намерно одабирање између различитих правних поредака или различитих правних прописа са циљем да се поред допуштеног примарног постигне и забрањени секундарни циљ, представља установу изигравања закона у субјективном смислу. Међутим, ова установа може бити конструисана и као установа у објективном смислу. Изигравање закона у објективном смислу постоји када странке без намере да постигну забрањени акцесорни циљ бирају правна решења која у комплексу правних односа објективно рађају штетне последице за трећа лица или за заједницу.

Ове мисли примењене на установу изигравања закона у међународном приватном праву доводе до следећих закључака: а) странке имају право, ако је реч о мешовитом грађанскоправном односу, подразумевачући под тим односом такав однос који може бити успостављен и без елемента иностраности и са тим елементом, да слободно бирају између интерног права или колизионог система домаће државе; б) ако из мешовитог правног односа, регулисаног по колизионој систему, не проистекну негативне акцесорне последице, забрањене по праву домаће државе, не може се сматрати да постоји *fraus legis* само зато што је у датом случају колизиони систем био за странке повољнији и што су управо због тога избегнуте домаће материјалне норме; в) на правни однос регулисан по нормама про-

истеклим из колизионог система треба применити начела о изигравању закона, када се констатује да су странке бирале колизиони поредак са намером да постигну акцесорне последице, недопуштене по домаћем материјалном праву (*fraus legis* у субјективном смислу); г) независно од тога да ли су странке у одређени однос ступиле по прописима интерног или колизионог права, треба сматрати да постоји установа изигравања закона ако се објективно утврди да су негативне акцесорне последице одређеног односа могле бити одстрањене другачијим решавањем, било путем интерног права било путем колизионог система (*fraus legis* у објективном смислу).

IV. — У теорији међународног приватног права постоји мишљење да установа *fraus legis* није неопходна због постојања установе међународног јавног поретка.

Установа међународног јавног поретка има задатак да отклони примену иностраних материјалних правила на која упућује колизиони систем, ако су та правила супротна основним принципима економско-друштвеног уређења земље која је позвана да их примени. Установа међународног јавног поретка, према томе, има задатак да брани домаћи поредак од инфилтрирања идеја и решења која нису у складу са целокупним владајућим системом.

Установа *fraus legis* има потпуно другачији задатак. Путем установе *fraus legis*, правни поредак брани интересе појединаца и заједнице у случајевима који не морају бити супротни јавном поретку али су недопуштени због негативних акцесорних последица.

Према томе, установа међународног јавног поретка примењује се када се конкретна решења туђег материјалног права, на које упућује колизиони домаћи систем, не могу принципијелно прихватити, а установа *fraus legis* примењује се када се конкретна решења туђег материјалног права, на која упућује домаћи колизиони систем, не могу прихватити због негативних акцесорних последица, иако су, апстрахујући од негативних последица, у складу са принципима правног поретка домаће државе.

Зато је неоправдано и неправилно сматрати да је установа *fraus legis* конзумирана у установи међународног јавног поретка.

V. — Установа изигравања закона или *in fraudem legis domesticae agere* има у међународном приватном праву значајно место. Ова установа има задатак да осигура правилну примену постојећих колизионих норми и да одстрили негативне последице које могу произаћи из различитих комбинација са елементом иностраности и са колизионим системом. Посебно, ова установа има задатак да одбаци и не призна правне последице оних односа који су регулисани путем колизионих норми, ако се услед тога јављају негативне акцесорне последице које нису допуштене по прописима интерног материјалног права домаће државе.

Установа изигравања закона у међународном приватном праву треба да се дефинише: установа изигравања закона постоји када странке при заснивању одређеног односа свесно траже правна решења у колизионом систему, иако правна решења предвиђена у материјалном праву на које упућује колизиони систем доводе до негативних акцесорних последица

за трећа лица или за заједницу, које не би постојале да је регулисање датог односа било спроведено путем интерног материјалног права домаће државе или неким другим решењем колизионог система.

Ова дефиниција је дата као субјективна дефиниција установе изигравања закона. Објективна дефиниција може бити конструисана на исти начин као и субјективна, ако се из субјективне дефиниције одбаци елемент „свести“. Нема сумње, свака држава може одбити признавање одлука заснованих на туђем праву, ако се те одлуке јављају као објективно штетне за трећа лица или за заједницу. При одбијању признавања одлука, које су објективно штетне за трећа лица или за заједницу, ипак не треба полазити од претпоставке да постоји *fraus legis*. *Fraus legis* треба претпоставити само у случајевима када су странке, желећи да заснују одређени однос, имале на располагању више правних солуција од којих су изабрале управо ону која доводи до негативних акцесорних последица.

У сваком случају, изигравање закона не може да постоји када странке, бирајући међу различитим правним порецима, бирају правни поредак са којим је однос у питању интензивније повезан од веза које постоје са правним поретком државе која у датом случају претендује да се сматра за домаћу државу.

Иво Пухан

УПОРЕДНО И МЕЂУНАРОДНО РЕГУЛИСАЊЕ СОЦИЈАЛНОГ ОБЕЗБЕЂЕЊА БИВШИХ БОРАЦА И ДРУГИХ ЖРТАВА РАТА

I. — Увод. — Под појмом бивши борци и жртве рата како на Првој хашкој конференцији о законодавству бивших бораца и жртава рата, одржаној новембра 1958, тако и у досадашњем раду Светске организације бивших бораца, подразумевају се следећа лица: бивши борци, учесници покрета отпора, ратни заробљеници, ратни инвалиди, депортована лица, удовице и ратна сирочад горе побројаних лица, као и друга лица одређена националним законодавствима.

1. — Околности и услови који одређују положај (стање, потребе и проблеме) бивших бораца и других жртава рата у једној земљи су свакако друштвено-економски односи и друштвено-економско уређење те земље, затим степен привредног и техничког развитака, општи друштвени стандард и услови живота и рада, а посебно улога коју су бивши борци и друге жртве рата имале у рату чије су жртве. С тим у непосредној вези је стање и ниво моралног угледа, моралног утицаја и моралног ауторитета који бивши борци, ратни војни инвалиди и друге жртве рата уживају у својој земљи и њеној јавности. Од ових фактора и околности зависи друштвени, морални, правни, и уопште јавни положај бивших бораца и других жртава рата у датој земљи и према томе и политика која се води према њима односно њихово место у социјалној политици те земље.

Карактеристике друштвено-економског, моралног правног и другог положаја бивших бораца у Југославији, у првом реду ратних војних